

Jura og kirkelove

Anders Sandøe Ørstedes rummelige opfattelse under den sene enevælde

Af Jens Rasmussen

Juristen A.S. Ørsted (1778-1860) fortjeneste i retsvidenskaben var at knytte liv og retslære sammen. Retslæren udgjorde det almene, og den skulle altid vurderes ud fra livet selv, hvor det enkelte menneskes moral og religion udspillede sig i den konkrete situation. Det medførte for Ørsted en religionstolerance i tolkningen af kirkelovene, som i tidens sprog blev formuleret som samvittighedsfriheden. Ud fra denne tankegang var han under den sene enevælde som ledende embedsmand i Danske Kancelli og regering enig med biskop J.P. Mynster (1775-1854) i kirkesynet. De arbejdede for en rummelig statskirke med plads til både kirkelige og ukirkelige, f.eks. i sagen om genindførelse af kirketugt (1837). Ørstedes religionstolerance fik stor betydning for hans opfattelse af, at præsterne kun var forpligtet på det væsentlige i bekendelsesskrifterne og præsteeden. Det samme var endnu mere udtalt i hans ønske om at undgå, at baptisternes spædbørn skulle tvangsdøbes. Efter systemskiftet i 1848-1849 lykkedes det ikke længere Ørsted at omsætte sine juridiske holdninger til praktisk politik". Tiden var blevet en anden.

Indledning

Anders Sandøe Ørsted var jurist, embedsmand og statsmand, og han skrev adskillige retslærde og moralfilosofiske afhandlinger. Han var født den 21. december 1778 i Rudkøbing, som søn af købstadens apoteker og bror til den et år ældre fysiker H.C. Ørsted, og han døde 1. maj 1860 højt respekteret, som en af de markante hovedpersoner ved enevældens sidste år. Ørsted blev enkemand to gange og fik ingen børn. Først blev han gift med Sophie Wilhelmine Oehlenschläger i 1802, søster til A.S. Ørstedes gode ven Adam Oehlenschläger. I deres hjem opstod en litterær og kulturel kreds, hvortil digteren Jens Baggesen, professor F.C. Sibbern og præsten J.P. Mynster var knyttet. Da hun døde i 1818, ægtede han året efter Mathilde Elisabeth Rogert. Hun døde i 1824, hvorefter Ørsted ikke giftede sig igen.

I 1801 udnævntes Ørsted til surnumerær (overtallig) assessor, dvs. dommer, i Københavns Hof- og Stadsret, hvor han beskæftigede sig med praktisk juridisk virksomhed. Samtidig udviklede han et juridisk

Anders Sandøe Ørsted (1778-1860). Jurist, embedsmand og statsmand. Mente at kirkelovene skulle tolkes ud fra tidens tolerance. Litografi af C.A. Jensen. Efter foto: Det Kgl. Bibliotek.

forfatterskab, og senere i årene 1822-1835 udgav han i seks bind hovedværket *Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed*, der skabte et retsvidenskabeligt grundlag, som senere generationer af jurister arbejdede videre med. Allerede i 1813 blev Ørsted 4. deputeret i Danske Kancelli med ansvaret for Sjælland og forfremmedes i 1825 til generalprokurør og dermed enevældens lovforfatter. I 1830'erne udnævntes han til kongelig kommissarius i Østifternes og Nørrejyllands Stænderforsamlinger (Roskilde og Viborg). Ud over at være embedsmand blev han optaget i Christian 8.s gehejmestatsråd i de anspændte år 1842-1848, lige inden omvæltningerne i martsdagene 1848 med enevældens overgang til et repræsentativt styre. Under Junigrundloven fra 1849 blev han af kongen udnævnt til konseilspræ-

sident (statsminister) i 1853, ligesom han indtog flere ministerposter 1853-1854.

Ørsted modtog stærke påvirkninger ikke mindst i de unge år med guldalderetiden. Han omtalte ”den store aandelige Bevægelse, hvortil det første mærkelige Stød blev givet af Henrich Steffens”,¹ hvis forelæsninger på Elers’ Kollegium i 1802-1804 bl.a. handlede om samvittighedsfriheden, forstået som den personlige moralske og religiøse individualisme. Der var tale om individets frigørelse som åndeligt ”Genie” i pagt med det guddommelige, der ifølge Steffens var ”noget evigt og uforanderligt”. En anden inspiration foregik sandsynligvis gennem broderen H.C. Ørsteds kendskab til Bakkehusets litterære fællesskab hos Kamma og Knud L. Rahbek. Til Bakkehuskredsen hørte også præsten J.P. Mynster og svogeren Adam Oehlenschläger, hvis hustru var søster til Kamma Rahbek.

Ørsteds venskab og samarbejde med Mynster

Ørsteds nære tilknytning til Mynster syntes for alvor at ske i forbindelse med hustruens død i 1818. Mynster begravede hende, og Ørsted følte stor taknemmelighed til Mynster, der var en støtte i sorgen: ”Troen var for [Ørsted] selv blevet den sejer, der overvinder verden”. Med Mynster hentede Ørsted inspiration om det metafysiske i tilværelsen, og dets sammenhæng med retsforståelsen.²

Ørsted og Mynster talte ofte sammen. Det skete uformelt, når f.eks. Mynster og Ørsted spillede l’hombre sammen med Oehlenschläger ”under allehaande krydsende Smaasamtale”, og de så ofte hinanden under stænderforhandlingerne i Roskilde.³ Vigtigt var deres samarbejde om de kirkelige sager under den sene enevælde. Et godt eksempel var regeringens kirketugtssag i 1837, hvor Mynster og Ørsted, nu henholdsvis biskop og 1. deputeret i Danske Kancelli, ikke administrativt ville genoplive Danske Lovs kirketugtsbestemmelser. Ørsted fastholdt juridisk, at ubodfærdiges udelukkelse af statskirken ville betyde splittelse og skabe alvorlige borgerlige konsekvenser, i yderste fald landsforvisning fra den kristne enevoldsstat. Han støttede sig teologisk til Mynsters kirkesyn om en rummelig kirke for kirkelige og ukirkelige. I Mynsters kirke var der ikke plads til kirketugt. Således kæmpede Mynster og Ørsted sammen for både kirkens fælles retsorden og en individuel samvittighedsfrihed.⁴ Yderligere kan næv-

1 A.S. Ørsted: *Af mit Livs og min Tids Historie*, København 1851-1857, bd. 1, s. 95.

2 L. Koch: *Anders Sandøe Ørsted*, København 1896, s. 28f., 43, 54f., 265 (citater).

3 C.L.N. Mynster: *Nogle Erindringer og Bemærkninger om J.P. Mynster*, København 1877, s. 29.

4 J. Rasmussen: ”Sekularisering og romantikkens statskirke 1800-1850 – nogle hovedlinjer”, *Historie 2* (2005), s. 254-257. Samme: *Religionstolerance og reli-*

nes, at de samarbejdede om at neutralisere Danske Lovs forbud mod katolske præsters ophold i landet, hvilket skete med kongelig resolution af 9. juni 1841.⁵ I løbet af 1840'erne blev Ørsted og Mynster dog uenige om tvangsdåb af baptistiske forældres spædbørn.⁶ Enighed var der til gengæld i 1853, da Mynster i den nedsatte kirkekommission forelagde et forslag til dissenterlov, der skulle regulere 1849-grundlovens religionsfrihed. Ørsted var kultusminister, og han havde for at sikre stabilitet udnævnt Mynster til formand for den nedsatte kommission.⁷

A.S. Ørsted har i sine erindringer, fra tiden omkring Søren Kirkegaards kritik af afdøde biskop J.P. Mynster i Kirkekampen 1854-1855, skildret Mynsters "inderlige" forkyndelse og hans administrative dygtighed. Han afslørede et privat kendskab til Mynster, beskrevet på over 10 sider, lige fra 1811 med Mynsters ankomst i Vor Frue menighed, København, og frem til deres ældre dage. Ørsted var ofte tilhører til Mynsters gudstjenester, der ifølge hans vurdering bragte nyt liv til Vor Frue menighed. Tre mænd trådte især frem mod tidens oplysningstanker og rationalisme ifølge Ørsted, og de tre hævdede "den religiøse og moralske bevidsthed". Det drejede sig om J.P. Mynster, H.C. Ørsted og Adam Oehlschläger, der genindsatte "de åndelige livsværdier i deres ret", og alle hørte de til hans ældste kreds af familie og venner. I forbindelse med kongens valg i 1834 af Mynster til biskop over Sjællands Stift udtrykte Ørsted i sine erindringer, at Mynster ("min Ven") havde aldrig ladet et ord falde til ham "om et ønske for Embedet". Det var jo almindelig kendt, at de var nære venner, og Ørsteds vej til kongen var kortere end de fleste embedsmænds, men det havde Mynster altså ikke benyttet sig af.⁸

Forskningsoversigt

Der er skrevet meget om Ørsted, som ikke vil blive behandlet i denne artikel. Her er det meningen at give en beskrivelse af Ørsteds virke i spændingsfeltet mellem jura og kirkelove. I centrum står Ørsteds

gionsfrihed. Forudsætninger og Grundloven i 1849, Odense 2009, s. 155-159. Jf. Holger Bernt Hansen: *Fynske Præstekonventer. Studier over den fynske Geistlighed 1809-1848*, København 1965, s. 156f. (om Mynsters rummelige kirkesyn).

5 Rasmussen 2009, s. 120-133; min tese er, at der sker en langsom opløsning af den evangelisk-lutherske enhedskultur i slutningen af enevælden, og at religionstolerancen er voksende, s. 261-263.

6 Sst., s. 180-194.

7 J. Rasmussen: *Forholdet mellem kirke og stat i Danmark. Kirkeforfatningsforslagene i sidste halvdel af det 19. århundrede. De kirkepolitiske perspektiver*, Odense 2011, s. 85f., 95-102.

8 A.S. Ørsted: *Af mit Livs og min Tids Historie*, bd. 3, 1855, s. 301-314; vedr. bispevalget i 1834, note s. 308f.; jf. bd. 1, s. 11-12, 15-19. Jf. J.P. Mynster: *Meddelelser om mit Levnet*, København 1854, s. 219, 225, 230, 249.

forhold til Danske Kancellis administration af enevældens kirkelove. Der vil flittigt blive henvist til L. Koch og Troels G. Jørgensen, hvis biografiske arbejder om A.S. Ørsted stadig er vigtige.⁹ Ligeledes har jeg anvendt to moralfilosofiske bidrag af henholdsvis M. Blegvad og C.H. Koch, trykt i antologien *Anders Sandøe Ørsted 1779-1978*, der er redigeret af Ditlev Tamm i anledning af 200-året for A.S. Ørsteds fødsel.¹⁰

Vigtigt i disse bidrag er forståelsen hos Ørsted af forholdet mellem moral og retsregel, som skal ses i lyset af den konkrete og praktiske situation. Sverre Blandhol har i afhandlingen *Nordisk Rettspragmatisme* beskrevet de tre jurister, tyske Fr. C. Von Savigny, norske A.M. Schweigaard og danske A.S. Ørsted. Blandhol opstiller en model for pragmatisk tænkning, som bruges til analyse af disse retsteoretikeres skrifter, og der lægges bl.a. vægt på, at Schweigaards og Ørsteds retstænkning var pragmatisk. Denne pragmatisme kommer frem for Ørsteds vedkommende i følgende citat fra hans *Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed* (1822), som ligger i forlængelse af, hvad ovennævnte forskere også har bemærket om Ørsteds metodiske videnskab:

Grundvolden for denne Videnskab maa ikke være en abstract Philosophie, hvorimod Lovforskeren bør søge, med nøie Kundskab til Lovene og de historiske Hjælpemidler [...] at forene et omfattende practisk Bekjendtskab med de Retsforhold, som Lovene gaae ud på at ordne.

Ørsteds tænkning udviklede sig ifølge Blandhol fra moralfilosoffen I. Kants indflydelse til en "humanistisk" præget retsteori. Der lægges vægt på Ørsteds modstand mod fundamentalisme og formalisme.¹¹

Leif Grane har i en artikel "Ørsted og Kirkekampen i 1820'erne", i Ditlev Tamms ovennævnte antologi interesseret sig for Ørsteds pragmatisme, hvor ikke blot det enkelte menneskes moral, men også dets religion udspiller sig i den konkrete situation, hvilket danner en baggrund for det almene med retslæren.¹² Grane beskriver Ørsteds forhold til kirkelovene i 1820'ernes kirkekamp mellem H.N. Clausen og N.F.S. Grundtvig, hvor Clausen blev beskyldt for at være kætter. Under den efterfølgende injuriproces i 1826, anlagt af Clausen,

9 Koch 1896. Troels G. Jørgensen: *Anders Sandøe Ørsted, Juristen og Politiker*, København 1957.

10 D. Tamm (red.): *Anders Sandøe Ørsted 1778-1978, Foredrag i anledning af 200 året for Anders Sandøe Ørsteds fødsel*, København 1980.

11 Sverre Blandhol: *Nordisk retspragmatisme. Savigny, Ørsted og Schweigaard om vitenskap og metode*, København 2005, s. 147 (citater), 167-173.

12 Tamm 1980, s. 123-138.

offentliggjorde Ørsted sin holdning i artiklen ”Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring”, *Juridisk Tidsskrift* fra 1826, og han stod nærmest på Clausens side i hans frie forståelse af præsteeden, som hørte til kirkens symbolske bøger. Kun det væsentlige i bekendelsesskrifterne og præsteeden var forpligtende, mente Ørsted. Artiklen blev opfattet som et partsindlæg, og derfor fik Ørsted i 1826 en påtale og et skriveforbud af kongen.

Per Kristian Aschim har i sin afhandling *Herskende religion i den kristelige stat*, givet en idehistorisk analyse af norsk religionspolitik i 1800-tallet ud fra begreberne ”kristelig stat” og ”herskende religion”. Aschim når frem til, at de statsretslige og statsteoretiske tekster fra Norge og Danmark, ikke mindst forskellige tolkninger af *Den norske Grundlov af 1814*, var en central faktor i den udformning, som religionspolitikken fik i Norge. I afhandlingen er der flere danske islæt, bl.a. beskæftiger Aschim sig med Ørsteds holdning i *Juridisk Tidsskrift* 1826 angående Clausens syn på forholdet mellem stat og kirke.¹³ Han undlader at udfolde Clausens tolkning af det naturretslige kollegialsystem. I denne artikel vil der være en kort beskrivelse af Clausens tolkning. Alt i alt fastslår Aschims afhandling, at Ørsted regnes for grundlæggeren af den moderne danske retsvidenskab, og han henviser til danske forskere.¹⁴

Leif Grane har i sin artikel om kirkekampen mellem Grundtvig og Clausen fremhævet ironien i Ørsteds standpunkt, for i virkeligheden stod Ørsted på Grundtvigs side i kravet om åndelig frihed, der ikke skulle hæmmes af juridiske indgreb ud fra enevældens kirkelove. Grundtvigs og Ørsteds holdninger bliver langt mere detaljeret behandlet i Lisbet Christoffersens og Niels Henrik Gregersens artikel ”Shaping the Danish people’s church in the context of freedom of religion”.¹⁵ Artiklen fremhæver, at Ørsted og Grundtvig repræsenterer to forskellige veje i slutningen af enevælden, og at de begge ifølge artiklens tese former de retslige og teologiske linjer med hensyn til folkekirken

13 Aschim henviser i denne sammenhæng følgende steder til min forskning, som han selvstændigt tilpasser norske forhold, hvilket er relevant for denne artikel: J. Rasmussen: *J.P. Mynster. Sjællands biskop 1834-1854. Kampen for en rummelig kirke. Forholdet til N.F.S. Grundtvig og Grundloven*, Odense 1999, s. 68-82. Samme: *En brydningstid. Kirkelige holdninger i guldalderperioden 1800-1850*, Odense 2002, s. 95-101. Rasmussen 2009, s. 110-120.

14 Per Kristian Aschim: *Herskende religion i den kristelige stat. Ideer om religion og stat og deres betydning for norsk religionspolitik i 1840’erne*, Oslo 2022, s. 164 note 519, 244-251. Danske forhold, især kap. 6 og 10.

15 Kjell Å Modeér og Helle Vogt (red.): *Law and the Christian tradition in Scandinavia. The Writings of Great Nordic Jurists*, Abingdon 2020, s. 206-241. Tese: s. 207. Det er blevet interessant at sammenligne store personligheder i 1800-tallet. Selv har jeg placeret Ørsted på Mynsters side i opgøret med Grundtvig i bogen: *Grundtvig og Mynster. Fætre og fjender*, Aarhus 2023.

og religionsfriheden. Grundtvig og Ørsted delte en fælles forståelse af frihed i det religiøse liv til trods for enevældens ret over alle kirkens anliggender. Modsætningen mellem de to kom især frem i 1848-1849 under Den grundlovgivende Rigsforsamlings behandling af religionsfriheden og de øvrige religions- og kirkeparagraffer i grundlovsforslaget. Grundtvig ønskede f.eks. en religionsfrihed uden begrænsninger, mens Ørsted ønskede begrænsninger i det offentlige rum.

Til trods for deres holdninger i Rigsforsamlingen fik ingen af dem nogen afgørende indflydelse på religions- og kirkeparagraffernes udformning. Ørsteds indflydelse bliver ikke vurderet positivt af Poul Bagge i Ditlevs Tamms ovennævnte antologi, hvilket vil blive taget op til sidst i denne artikel. Han finder, at Ørsted ikke i særlig grad lykkedes med at påvirke den politiske proces og få indflydelse på Rigsforsamlingen.¹⁶

Det blivende i Ørsteds kirkepolitiske indsats var ønsket om frihed i åndelige forhold, der skulle afbalanceres af enevældens eksisterende kirkelove, hvilket han søgte at gøre i centraladministrationen. Det er denne artikels konkrete udgangspunkt. Grane har i sin artikel behandlet Ørsteds synspunkter under kirkekampen i 1820'erne, hvad angår præsteeden, men meget lidt har han medtaget om stat-kirke-forholdet,¹⁷ som Ørsted også behandlede i sin artikel i *Juridisk Tidsskrift* fra 1826. Dette medtages i denne artikel tillige med ritualsagen i 1830'erne og baptistsagen i 1840'erne, som jeg med andre synsvinkler har behandlet andetsteds, hvilket vil fremgå af fodnoter i nærværende artikel.

Ørsteds tanker i de unge år om retsfilosofien

Retslæren havde fælles åndeligt grundprincip med moralloven, og retslæren underordnedes denne morallov, sådan som Kant lærte. A.S. Ørsted sugede denne forståelse til sig under sine jurastudier i 1790'erne, og opfattelsen var inspireret af den unge juraprofessor J.F.W. Schlegel. Retsfilosofien havde en stor plads i jurastudiet på denne tid. Troels G. Jørgensen har skrevet, at Schlegels studenter "blev betaget af Kants Moralprincip om Agtelsen for Pligten som eneste Drivfjeder [...] Overfor teologiske Venner gik Ørsted varmt ind for disse Tanker".¹⁸

I 1797 besvarede Ørsted på Københavns Universitet prisopgaven *En Fremstilling af Forholdet mellem Dydslærens og Retslærens Principper*. Ørsted fastholdt i denne opgave sin inspiration fra Kant, idet han mente, at der eksisterede en sammenhæng mellem det moralske og det juridiske princip. Således måtte den udvortes frihed,

16 Povl Bagge: "Ørsted som politiker", i: Tamm 1980, s. 143ff.

17 Tamm 1980, s. 136.

18 Jørgensen 1957, s. 16f., 20f., 38-44.

som retsprincippet omhandlede, forudsætte den indvortes frihed, der var givet med morallovens fordring. I 1799 færdiggjorde Ørsted sin juridiske embedseksamen, og snart deltog han i en konkurrence til en adjunktstilling ved Det Juridiske Fakultet på Københavns Universitet. Deltagerne holdt hver fem forelæsninger, og allerede i strafferetsforelæsningsen forlod Ørsted Kants gengældelsesteori, at straf bidrog til genoprettelsen af den balance, som en lovovertræder havde forbrudt sig imod, og derved skabtes retfærdighedens opfyldelse. Kants moralske principper forudsatte således en genoprettelse. Ørsted fremhævede i stedet filosofen J.G. Fichte, der gjorde sikkerhed til straffelovens rettesnor. Opgaven var således ikke, som Kant sagde, at realisere moralloven, men derimod at værne om borgerne med udvortes midler, idet straffene skulle afholde mennesker fra at genere hinanden og derved medvirke til at skabe sikkerhed. Fremhævet blev Fichtes synspunkt, at det var opgaven at forene borgerne i deres indbyrdes frihed, og det skulle ske på en almengyldig måde ved hjælp af sikkerhed og ikke i kraft af en moralsk forudsætning. Ørsted mente, at Kant ikke havde bevist, at retten kunne udledes fra moralloven, og Kant havde ovenikøbet erklæret det for et postulat, som ikke kunne bevises. Således gjorde Ørsted retslæren uafhængig af Kants morallov,¹⁹ og han vurderede i sine erindringer, at pga. disse nye tanker fik han ikke stillingen.²⁰

Ørsted udviklede sig og fortsatte diskussionen, idet han i 1807 gjorde op med "Borgersikkerheden" i et foredrag: "Er Staten berettiget til at give Love og gjøre offentlige Foranstaltninger til Religionens Fremme?". Foredraget blev trykt i det Skandinaviske Litteraturselskabs tidsskrift og senere i 1815 genoptrykt i tidsskriftet *Eunomia* med titlen "Om Forholdet mellem Religion og Stat". Fichtes og andres borgersikkerhed blev nu forkastet som statens eneste mulige udgangspunkt. Ørsted kritiserede, at de "nyere Tiders Politikere" alene betragtede religionen som et middel til denne sikkerhed, hvilket fik ham til at sige, at religionen blev opfattet som en "Politianstalt".²¹

Ørsted nåede efterhånden frem til en ny erkendelse, hvilket kom frem i et foredrag: "Over Grændserne mellem Theorie og Praxis i Sædelæren", der var holdt i Skandinavisk Litteraturselskab i 1811 og publiceret i selskabets skrift 1812. Han fandt, at "de Begreber og Formler, som Moraltheorien er i Stand til at levere ikke er tilstrækkelige til at løse alle de Opgaver, som Livets mangfoldige Forviklinger fører med dem [...] Det sædelige Liv er altsaa ikke blot Videnskab,

19 Koch 1896, s. 8f., 13-15, 31.

20 Ørsted 1851-1857, bd. 1, s. 36-37.

21 Læst i A.S. Ørsted: *Blandede skrifter i udvalg*, udg. af Troels G. Jørgensen, bd. 6, København 1933, s. 1f., 12-20.

men ogsaa Kunst".²² Ørsted fjernede i samme foredrag det objektive i den indre fornuft, idet han understregede, at denne evige fornuft optrådte i hver af os i en "bestemt, dette Individ allene egen [...] Skikkelse".²³

På det retsteoretiske plan havde Ørsted således udskilt retslæren fra Kants morallære. Han havde dog ikke helt opgivet moralfilosofien, men han holdt sig blot til, at retslæren ikke byggede på denne. Dette kunne også siges med Ørsteds egne ord i hans erindringer: "Skjøndt jeg for længst er kommen tilbage fra det Afguderie med Kants Lære, hvormed jeg indtraadte paa Forfatterbanen, saa har dog dens rene og kraftfulde Moral havt en Indvirkning på mit Sind, som aldrig har tabt sig".²⁴

Det var med andre ord nødvendigt med respekt for en "kraftfuld Moral", der skulle betragtes som en forudsætning for, at samfundet kunne opretholdes. Det afgørende var, at enevoldsstatens embedsmænd og dens borgere holdt sig til ansvar og pligt, for kun således kunne staten leve op til sit formål som en kristen stat, hvor enevoldskongen var bundet til Den augsburgske Bekendelse fra 1530. Her var som nævnt sket et skifte siden prisskriftet fra 1797, idet Kants morallov ikke længere af Ørsted blev betragtet som en direkte del af retslæren. Der var i stedet tale om den moralske samvittighed hos den enkelte i ansvar og pligt, hvilket af Ørsted blev betragtet som den subjektive forudsætning for statens retsorden.²⁵

Moral kunne heller ikke forstås uafhængig af religion, som Kant havde ment det: "[E]fterhånden vendte [Ørsted] sig mod den Kant'ske lære om moralens uafhængighed af religionen".²⁶ Ørsted byggede videre på romantikkens moralfilosofiske retning, som skulle forstås i sammenhæng med religion. Den vigtigste forudsætning for "Ethiken" var således "den guddommelige Villie", forstået som "den evige Fornuft": "Navnlig kan man opstille Lydighed mod den guddommelige Villie som den øverste Grundlov for Ethiken".²⁷ Ørsted havde siddet under Mynsters prædikestol i mange år, og ifølge de trykte erindringer var han knyttet til J.P. Mynsters kristendom, som netop lagde vægt på den enkeltes samvittighed og pligtbevidsthed, som bindeleddet mellem Gud og mennesker. Indgangen til "den guddommelige Villie" var uforbeholden lydighed (du skal!) mod samvittighedens indre stemme.²⁸

22 M. Blegvad: "Ørsted som moralfilosof 1776-1811", i: Tamm 1980, s. 53 (citater, jf. s. 41-43, 45, 47-53).

23 Tamm 1980, s. 158 (citater). Jf. Rasmussen 2002, s. 38f. (synsvinklen er Howitzdebatten 1824-1825).

24 Ørsted 1851-1857, bd. 1, s. 35.

25 C.H. Koch: "Ørsted og striden om viljens frihed", i: Tamm 1980, s. 101.

26 Sst., s. 100.

27 Ørsted 1851-1857, bd. 1, s. 176.

28 Sst., bd. 3, s. 301-314. Rasmussen 1999, s. 112f.

Ørsteds opfattelse af forholdet mellem stat og kirke

Efter således at have fulgt Ørsteds udvikling i forholdet mellem den enkelte borgers moralske samvittighed, der talte om pligten over for Gud, og den fælles retslære i staten, ser vi på, hvorledes dette forhold i praksis efterhånden blev præget af en balance mellem denne individuelle samvittighed og enevældens retsorden. Det fik betydning for forholdet mellem stat og kirke, hvor udgangspunktet var enevældens kirkelove.

Forholdet mellem moral og religion blev taget op af Ørsted i foredraget fra 1807/1815: "Er Staten berettiget til at give Love og giøre offentlige Foranstaltninger til Religionens Fremme?" Religionen var nødvendig for staten. Han gjorde i foredraget op med de "nyere Tiders Politikere", der var inspireret af den franske revolution, hvor religionen var udskilt fra staten, som alene skulle bygge på "Borger-sikkerheden". Ørsted gik ifølge M. Blegvad ind for "en religiøs, kristen baggrund for det politiske liv".²⁹ Ørsted afviste i foredraget den franske rettighedstænkning med religionsfrihed uafhængig af staten, men han ønskede en kristen stat, som skulle udøve en udstrakt religionstolerance over for andre religioner. Foredragets hovedtanke med hensyn til forholdet mellem stat og kirke var altså, at religionen var nødvendig for staten, og at den tillige var en del af statens formål. Begrebet religion skulle ifølge Ørsted principielt forstås som alle religioner, fordi de på hver sin måde repræsenterede det sande. Set i lyset af, at Ørsted var kongelig embedsmand, må han også have tænkt på sammenhængen mellem hans principielle synspunkt og tilpasningen til den praktiske virkelighed, som var givet med *Kongeloven af 1665*, dvs. den danske enevældes konstitutionelle ordning, hvori kongen var bundet til Den augsburgske Bekendelse af 1530. Staten var bundet til den lutherske religion, og derfor gik han i hele sit praktiske embedsvirke ind for, at landets andre religioner skulle have frihed, for de tjente også statens formål. For Ørsted var religionen et statsanliggende, og det var ganske lovligt at fremme en bestemt religion, men det udelukkede ikke det enkelte menneskes trosfrihed i åndelige samvittighedssager og heller ikke, at en borger kunne være medlem af en anden kirke end statskirken. Man måtte ikke tvinge borgerne til en bestemt tro, for det ville nedbryde "al Moralitet og Religion". Dog skulle staten sikre, at "Sædeligheden og Borgerfreden" ikke blev tilsidesat, og det betød i praksis under enevælden, at Ørsted tolkede de eksisterende kirkelove med tolerance. Endvidere indebar denne tolerance også kongens privilegiebreve, som en nådesakt regenten gav andre trossamfund, da disse religioner som sagt også tjente staten. Siden 1600-tallet drejede det sig om katolikker, reformerte og jøder.

29 Tamm 1980, s. 50f. (citater). Koch 1896, s. 42-44. Jørgensen 1957, s. 21 (note).

Hele denne forståelse var grundlaget for Ørsteds behandling af kirkelovene. Ørsted blev kendt for sin udprægede religionstolerance i centraladministrationen i 1830'erne og 1840'erne.³⁰

Han betragtede altså kristendommen – i den lutherske variant – som et væsentligt grundlag for enevoldsstaten, der for ham førte til en rummelig fortolkning af kirkelovene ud fra samvittighedsfriheden. Kirkelovene og deres retsregler skulle tolkes i sammenhæng med menneskelivet i praksis, både den moralfilosofiske og religiøse side. Liv og retslære skulle knyttes sammen i tolkningen.

Ørsted blev i 1809 underviser i kirkeret på det oprettede pastoralseminarium, og han sad også i seminariets styrelse. Hans undervisning i kirkeret havde det formål at tolke kirkelovene ud fra gældende ret, og hans indledende foredrag til de vordende præster viste hans forkærlighed for de principielle retsfilosofiske og historiske synspunkter. Han ville både tale om den eksisterende kirkelige retsorden under enevælden, og om hvordan den burde være tolerant. Under alle omstændigheder var det vigtigt for Ørsted, at man ikke blot kunne se på de gældende kirkeloves bogstavelige indhold, men man måtte medtage deres retsfilosofiske og historiske baggrund for at kunne forholde sig til gældende ret.³¹

Ørsteds holdning til gældende ret havde allerede tidligere betydet et opgør med hans gamle lærer på universitetet juraprofessor J.F.W. Schlegel i en anmeldelse af dennes skrift om *Naturretten eller den almindelige Retslæres Grundsætninger* (1805). Naturretten udformede love ud fra naturtilstandens almengyldighed, dvs. ud fra sociale og fornuftsmæssige principper og med det fælles moralske gode som mål. Retslæren byggede på folkets oprindelige fælles samtykke og samfundspagt. Ørsted understregede over for denne opfattelse, at det ikke var i en naturtilstand men først i staten, at der kunne tales om retslæren. Således afviste han naturretten, som en slags ret, der skulle gælde uden statslige lovgivende organer og uden hævðelse af midler til at fastholde gældende ret, og som alene byggede på naturtilstandens almengyldighed, der i hans kritik var ”vilkaarlig opstillede Principper”. Der var i naturretten f.eks. ingen klar grund til, at en ejendom skulle tilhøre den ene frem for den anden, hvilket betød en vilkårlighed. Her manglede en bestemt retsdom i ejendomssager, hvilket pegede hen på den manglende brug af naturretten i en retsstat, for en statsdannelse skulle som det første realisere retsbegrebet, dvs. de grundlæggende retsforhold. Ørsted mente, at man etablerede stater for at realisere retsbegrebet, og omvendt realiserede man retsbegrebet ved at danne stater. Denne cir-

30 Ørsted 1933, s. 4-7, 28-35. Jf. Aschim 2022, s. 164-168.

31 Leif Grane i: Tamm 1980, s. 127f.

kelslutning sammenlignede han med, at man spiste for at blive mæt og blev mæt ved at spise.³²

Ørstedes forståelse af forholdet mellem stat og kirke førte heller ikke til en naturretslig forståelse af kirkens frihed og selvstændighed set i forhold til enevældens styre, for også kirken var underlagt statens retsmidler. Som embedsmand holdt han sig i *Juridisk Tidsskrift* i 1826 til den eksisterende kirkeretslige teori, der byggede på *Kongeloven af 1665*, og som ifølge H.J.H. Glædemark ikke skelnede mellem kongens juridiske enevoldsstyre som regent og som kristen ”overbiskop” i kirken, dvs. summus episcopus.³³

Tiden omkring 1800 var præget af en kirkeretsteori, som blev betegnet ”Collegial-Systemet”, hvor kirken ud fra de naturretslige principper var et selskab (collegium) forskellig fra staten, og hvor kirken frivilligt ved enevældens indførelse i 1660 havde overdraget kongemagten kirkens egne anliggender. Overdragelsen var sket, uden at kirken havde mistet ejendomsretten dertil. Ifølge naturretten lå den oprindelige samfundspagt og suveræniteten over disse kirkeanliggender derfor stadig hos folket med kongen som summus episcopus og leder af kirken. Derfor kunne der etableres en kirkeforfatning med kongen som overhoved.³⁴

Det var professor H.N. Clausen, der i sit værk *Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus* fra 1825 beskrev forskellige former for en kirkeforfatning, og han foretrak den repræsentative Presbyterial-Synodal-Forfatning. Hans forslag drejede sig om kirkens selvstændighed og selvstyre i dens indre anliggender med hensyn til lære, liturgi og disciplin. Der var tale om den naturretslige forståelse, hvor kirken var at betragte som et selskab, dvs. et samfund/en institution, under enevælden med kongen

32 Jørgensen 1957, s. 105f. (citater). Koch 1896, s. 21-23, 47ff.

33 H.J.H. Glædemark kunne således støtte sig til Ørstedes holdning: *Kirkeforfatningsspørgsmaalet i Danmark indtil 1874. En historisk-kirkeretlig Studie*, København 1948, s. 1-16, 253, 258, 261f.

34 Baggrunden for, at den kollegialrettslige teori slog igennem i den hjemlige debat, var retsteologen Henrich Ussings værk om den danske kirkeforfatning fra 1786. H. Ussing: *Kirkeforfatningen i de kongelige danske Stater, Anden Deel*, Sorø 1786ff., s. 84, 94, jf. s. 22f., 122-124, 130f., 133, 199 (jf. Første Deel, s. 229ff., 460). Endvidere er Samuel von Pufendorf (1632-1694) vigtig angående den naturretslige forståelse af forholdet mellem religion og stat: Horst Rabe: *Naturrecht und Kirche bei Samuel von Pufendorf*, Tübingen 1958, s. 61ff., 68-78, 83-84; Leonard Krieger: *The Politics of discretion. Pufendorf and the acceptance of natural law*, Chicago 1965, s. 227-244; Sven Göransson: *Kyrkohistoria*, bd. 2, Lund 1979, s. 341; Bo Lindberg: ”The Doctrine of Natural Law in 17th Century Sweden“, *Samuel von Pufendorf 1632-1982*, Stockholm 1986, s. XVI, 71-80. På dansk findes S. Pufendorf: *Et Menneskis og en Borgeres Pligter efter Naturens Lov*, (oversat af Chr. H. Brugman), København 1742, kap. 4, s. 92ff.

som summus episcopus. Ifølge Clausens opfattelse skulle kongen overdrage den indre kirkelige selvstændighed til kirken. Staten skulle i hans forslag fortsat styre kirkens ydre forhold, såsom embeder, økonomi, bygninger m.v.³⁵

Ørsted omtalte i *Juridisk Tidsskrift* i 1826, at ud fra Clausens og andres naturrettslige teori havde kirken frivilligt og ud fra tanken om et fælles gode overdraget den øverste ledelse af dens anliggender til enevoldskongen, dvs. ”et fælles Overhoved, der da faaer en dobbelt i sig forskjellig Egenskab, som Regent og som Overbiskop”. Men Ørsted vendte sig imod Clausens kirkeforfatningsforslag, for kongen kunne ikke personligt som kirkens overhoved frasige sig de verdslige myndigheders juridiske indblanding i kirkens forhold. Derfor havde kongen aldrig i praksis indtaget en position som summus episcopus, mente Ørsted. Med andre ord kunne man ikke i kongens enevælde udskille de indre anliggender fra de ydre. Det var en juridisk forståelse, som den dag i dag fastholdes af jurister.³⁶

Videre fremhævede Ørsted, at naturrettsens kollegialsystem søgte ud fra religionsfriheden at ”adskille og begrænse Myndighederne” i deres magt over kirkens anliggender, og dette systems indflydelse på kirkernes krav om frihed opstod i lande med både katolikker og protestanter. Men – fortsatte Ørsted – dette system kunne ikke få samme ”Vægt [...] hos os, hvor Religionsenhed mellem Kongen og Folket er constitutionel” og det ud fra *Kongeloven af 1665*. Han konkluderede, at enevældens ”Statsforfatning” ikke skelnede eller billigede nogen adskillelse mellem ”den borgerlige og reen kirkelige Styrelse af kirkelige Anliggender”.³⁷

Der var imidlertid i den offentlige debat tale om en skelnen mellem stat og kirke i *Hyrdebrevet af 1817* i anledning af 300-året for reformationen og ifølge J.P. Mynsters beskrivelse af tidens debat i hans *Grundrids af den christelige Dogmatik* fra 1831.³⁸ Det havde den konsekvens, at man skelnede mellem kongen som henholdsvis regent og overbiskop, selvom man ifølge Ørsted ikke kunne anvende kol-

35 H.N. Clausen: *Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning*, København 1825, s. 238-253. J.L.A. Kolderup-Rosenvinge: *Kirkeret* (2. udg. ved C.Th. Engelstoft), København 1851, s. 58f., 72ff., 1. udgaven 1838, s. 44f., 52ff. Heri henvises til H.N. Clausens naturrettslige tanker.

36 A.S. Ørsted: ”Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring”, *Juridisk Tidsskrift* XII/2 (1826), s. 257. Jf. H. Matzen og J. Timm: *Kirkeret*, København 1891, s. 70 (citater), jf. s. 66-71. A. Roesen: *Dansk Kirkeret*, København 1976, s. 16-17, 19. P. Espersen: *Kirkeret, almindelig del*, 2. udg., København 1999, s. 66, jf. 61-71, 75ff.

37 Ørsted 1826, s. 280-287 (citater), jf. 265-270.

38 J.P. Mynster: *Blandede Skrifter*, anden afd., tredje bind, København 1857, s. 321f. Vedr. *Hyrdebrevet af 1817*: Alex. Rasmussen: *Reformationsjubilæet 1817, Aktstykker*, København 1917.

legalsystemet juridisk. Tanken om, at kongen regerede selvstændigt over kirkens indre anliggender som summus episcopus var ikke en juridisk position, men var en væsentlig kirkepolitisk position i debatten, og det samme er tilfældet siden i folkekirken.³⁹ Hele denne tankegang fastholdtes klart af professor H.N. Clausen, som var en markant kirkepolitisk debattør i samtiden.⁴⁰ Biskop N. Faber (Fyens Stift) stod på samme linje, og han sendte i 1838 et forslag til Roskilde Stænderforsamling om en særskilt stænderforsamling for skole og kirke, som Frederik 6. blev meget vred over. Herefter trak Faber forslaget tilbage, og stænderforsamlingens kgl. kommissarius A.S. Ørsted skrev et trøstende brev.⁴¹ Han havde prøvet noget lignende i 1826.

A.S. Ørsted søgte i 1826 ene mand i *Juridisk Tidsskrift*, i anden del af artiklen, at gå imod den naturretslige opfattelse hos andre jurister og flere teologer, og det faldt Frederik 6. for brystet, for Ørsted skulle som embedsmand ikke deltage i denne debat, der såede tvivl om de konstitutionelle forhold og kongens enevældige magtgrundlag. Enevældens officielle opfattelse var, at i Kongelovens konstitutionelle ordning gik kongens kirkestyre ”op i Staten” dvs. var en del af den fælles statslige og kirkelige administration. Kongen kunne altså ikke personligt som kirkens overhoved frasige sig de verdslige statsmyndigheders indblanding i kirkens forhold. Det gælder også i vor tid.⁴²

Ørsted tog også i *Juridisk Tidsskrift* fra 1826, i første del af artiklen, spørgsmålet om præsteeden op til debat, som Leif Grane allerede har behandlet.⁴³ Kirkens symbolske bøger og gældende forskrifter, såsom ritualer, var forpligtende omtalt i eden, og Ørsted fandt, at eden skulle tolkes åndeligt efter samvittighedsfriheden og den praktiske virkelighed, og ikke blot forstås bogstavret. Denne forståelse var kongen direkte imod, selvom han tidligere formelt havde godkendt biskoppernes *Hyrdebrev af 1817*, hvis tolkning Ør-

39 Adskillelsen i indre og ydre anliggender fortsætter i alle kirkeforfatningsforslag lige frem til 2014. Rasmussen 2011, s. 43-75, 229-231 (bilag 1, oversigt); samme: *Folkekirken under kongemagt og folkestyre. Struktur og liturgi*, gratis e-bog 2021, s. 82-87: <https://foenix1976.dk/2021/01/22/folkekirken-under-kongemagt-og-folkestyre-struktur-og-liturgi-e-bog/>

40 J. Rasmussen: *Kampen for indflydelse i statskirken. Nicolai Faber. Fyns biskop 1834-1848*, Odense, 1996, s. 97-106; Rasmussen 1999, s. 68ff., 186-97, 262-67; Rasmussen 2009, s. 103-114.

41 Ørsted skrev til Faber den 6. oktober 1838: ”Kongens Uvillie vil vist og igjen lægge sig, og jeg skal, om en god Leilighed frembyder sig, ikke undlade at udvikle de Grunde, der tale for, at en Embedsmand i en højere Stilling i et hans Embede vedkommende Anliggende kan benytte Stænderinstitutionen for at give en Sag et Fremstød, inden den bringes for Regjeringen”. Rasmussen 1996, s. 169 (citater fra brev), jf. s. 158-173.

42 Note 36.

43 Se gennemgangen i Rasmussen 1999, s. 71-74.

sted var i overensstemmelse med.⁴⁴ I artiklen fastslog Ørsted, at præsten med præsteeden⁴⁵ ikke forpligtedes til at ”lære Alt hvad der staaer i de symbolske Bøger; han [”Menighedens Lærer”] til-siger kun at udbrede den himmelske Lære, som er indbefattet i de prophetiske og apostoliske Skrifter samt den danske Kirkes symbolske Bøger”.⁴⁶

Med denne offentlige holdning, delvis til fordel for Clausen, før der var fældet juridisk dom i sagen, bragte Ørsted sig i en uheldig situation. Kritikken af Ørsteds indblanding tilsluttede Grundtvig sig.⁴⁷ Artiklen blev genstand for diskussion i kongens statsråd. Det endte med, at Ørsted fik en påtale, hvor han i kongens reskript af 21. september 1826 fik påbud om som embedsmand at skrive offentligt. Han skulle også stoppe som lærer i kirkeret på pastoralseminariet. Ifølge biskop Fr. Münters dagbog skulle både ministrene Fr. J. Kaas og J.S. von Møsting være imod Ørsteds artikel, mens ministrene E. Schimmelmann og O. Malling var for. Mynster prøvede at formilde kongen ”giennem Malling”, der skulle lægge et godt ord ind for Ørsted. FrMünter skrev i dagbogen, at Ørsted kunne blive amtmand i Vejle. Ørsteds egen bekymring gik netop på, at han kunne blive forflyttet til et andet embede. Han valgte at indrette sig efter kongens beslutning om offentligt skriveforbud.⁴⁸ I en tavs protest over behandlingen af Ørsted dedikerede J.P. Mynster senere i 1831 sit skrifts danske udgave *Om Begrebet af den christelige Dogmatik* til Ørsted – til ”Min Ven [...] som en Venskabs-Gave”.⁴⁹

44 Ørsted 1826, s. 286-288 (resumé).

45 Forudsætningen for denne præsteed var under enevælden *Kirkeritual* af 1685, hvori eden stod. Flere formuleringer i eden stammede fra biskop Hans Poulsen Resen, som medtog normerne: Skriften og de symbolske bøger. Se *De biskoppelige handlinger*, betænkning med indledning af P.G. Lindhardt, København 1978, s. 15f. Vigtig er sætningen i Præsteeden af 1685 (jf. *Kirkeritual*, udg. af A. Krogh, København 1855, s. 197f; Kolderup-Rosenvinge 1851, s. 106f.): ”doctrina coelestis comprehensa scriptis Prophetis et Apostolicis et libris Ecclesiarum Danicarum Symbolicis”, dvs. ”den himmelske lære, sammenfattet i de profetiske og apostoliske skrifter og i de danske menigheders symbolske bøger”. Rasmussen 1917, s. 44, 66, oversætter udtrykket ”Ecclesiarum” med ”Kirkers” og ikke med ”Menigheders”.

46 Ørsted 1826, s. 242. Jf. Ussing 1786, s. 176ff.

47 N.F.S. Grundtvigs *Udvalgte Skrifter*, udg. af H. Begtrup, bd. V, ”Om Religions-Frihed III”, København 1906, s. 144-148. Tredje del blev pålagt censur og først trykt i 1866. Se også Grundtvigsværker.dk: <http://www.xn--grundtvigsvrker-71b.dk/tekstvisning/19658/0#{%220%22:0,%22k%22:3}>

48 Mynster 1854, s. 230. Koch 1896, s. 88-97. Jørgensen 1957, s. 88-98; jf. s. 73f., 78, 130-139, 150f. Rasmussen 2009, s. 114-120.

49 J.P. Mynster: *Blandede Skrifter*, første afdeling, første bind, 1852, s. 39-40 (fortale). Mynster 1854, s. 229f., jf. s. 110f., 162f., 168, 205, 219, 225. Jørgensen 1957, s. 21, 26-30, 98f., 271f.

Behandlingen af A.S. Ørsteds sag handlede i virkeligheden om kursen i Danske Kancellis administration af kirkens sager, hvor Ørsted ønskede rummelighed, mens andre ønskede en stram linje. Selvom han fik mundkurv på, skulle det vise sig, at hans indflydelse i kancelliet stadig var stor. Ørsted var i tiden fra 1813-1825 4. deputeret med ansvar for Det danske Kancellis 2. departement (Sjælland), derefter 1. deputeret som kancelliets generalprokurør, hvor han i statsrådet tillige skulle foredrage kancelliets sager, idet kancellipræsident Kaas var statsminister. Således dannede de seks deputerede og kancellipræsidenten et kollegium i Danske Kancelli, hvis afgørelser blev truffet efter flertal.

Ørsted udtalte senere, at denne sag om præsteeden havde betydet stor "Kummer" for ham.⁵⁰ Gennem hele sagens forløb havde vennen J.P. Mynster været ham en støtte, og i sin nekrolog i 1830 over svigerfaderen, biskop Fr. Münter, støttede Mynster Ørsteds holdning om, at symbolforpligtelsen i Den augsburgske Bekendelse ikke bandt til bogstaven. Det var ikke dette bekendelsesskrifts "Bestemmelse at stille den hellige Skrift i Skyggen eller fængsle den christelige Aand ved Bogstaven", fastslog Mynster.⁵¹

Det praktiske sammenhæng mellem liv og retslære: Ritualsagen i Danske Kancelli

A.S. Ørsteds syn på forholdet stat og kirke fik indflydelse på hans tolkning af kirkelovene, f.eks. tolkningen af præsteeden. Ørsteds håndtering i religionssager lagde vægt på at tilgodese, at det enkelte menneskes samvittighed skulle respekteres i åndelige spørgsmål. Det prægede retslærens forudsætninger i det praktiske liv. Det gjaldt Ørsteds juridiske tolkning i 1837 af kirketugsbestemmelserne fra *Danske Lov af 1683*, hvis gældende bestemmelser han fandt uanvendelige. Ørsted og Mynster samarbejdede om at give plads i kirken til de "lunkne Lemmer", som det tidligere er nævnt.⁵²

Ørsteds rummelige fortolkningsprincip blev i flere sager i kancelliets kollegium tilsidesat af den nye kancellipræsident efter Kaas, P. Chr. Stemmann, der anvendte den bogstavelige lovforståelse.⁵³ Eksempelvis ændrede flere københavnske præster i Kirkeritualets dåbs- og nadverritualer, hvilket medførte klager til Danske Kancelli fra de kø-

50 Ørsted 1851-1857, bd. 3, s. 176-177.

51 J.P. Mynster: *Blandede Skrifter*, første afdeling, tredje bind, 1853, s. 187-188 (citat).

52 Rasmussen 2005, s. 254-257; J. Rasmussen: Grundtvig og Mynster. *Fætre og fjender*, Aarhus 2023, s. 106-1.14.

53 Koch 1896, s. 97f., 99f. Jørgensen 1957, s. 131ff. (forholdet Stemmann-Ørsted), 136ff. (kancelliskrivelse af 12. august 1828), 138f. (Ørsteds forhold til Pontoppidans Forklaring og De stærke Jyders krav).

benhavnske vakte, der ønskede at blive ved det gamle Kirkeritual fra 1685. Klagerne medførte, at Stemann udsendte en cancelliskrivelse den 12. august 1828, hvori det blev indskærpet, at præsterne ikke måtte ændre i Kirkeritualets formularer ved de kirkelige handlinger. Ørsted var på embedsrejse i Norge, og senere i sine erindringer udtalte han sig negativt om denne skrivelse, der ”i de skarpeste Udtryk foreskrev en aldeles bogstavelig Overholdelse af de for ministerielle [præstelige] Forretninger foreskrevne Formularer”.⁵⁴

I Danske Kancellis kollegium kom det efterhånden til klare modsætninger mellem Stemann og Ørsted, og begge dannede fløje ved cancellikollegiets afstemninger i kirkelige sager. De to fløjes cancellibetænkninger fra 1. maj 1833 viste modsætningerne. Betænkningerne var blevet til på baggrund dels af en klage fra skomager Lars Jensen med ønsket om en ny dåb efter den autoriserede alterbog pga. stiftsprovst H.G. Clausens ændring i det autoriserede dåbsrituals formular, dels af københavnske præsters anmodning om en revision af *Kirkeritualet af 1685*. Herefter blev de to fløjes indstillinger sat klart op i forestillingen til kongen fra april 1834 om en ritualrevision. Præsidenten P. Chr. Stemann, konferensråd C.L. Lassen og etatsråd H.G. Bentzen ville blot spørge gejstligheden om det tilrådelige i en eventuel revidering af Kirkeritualet; dernæst skulle de indkomne betænkninger fra landets gejstlighed ifølge Stemann vurderes af en ritualkommission bestående af kgl. konfessionarius J.P. Mynster, professor Jens Møller og professor J.L.A. Kolderup-Rosenvinge. Kollegiets flertal bestående af konferensråd A.S. Ørsted, cancellideputerede M. Lange, etatsråd M. Hansen og konferensråd P.J. Monrad ville derimod straks gå et skridt videre, idet de anbefalede kongen alene at overdrage J.P. Mynster den opgave at komme med et udkast til en ritualrevision.

Ørsted og de deputerede, som støttede ham, anskueliggjorde principielt i denne sag, at en streng fortolkning af de kirkelige love ikke kunne bestå med regeringens konsekvens og værdighed, og heller ikke ville stemme med folkets religiøse og borgerlige forhold. I praksis betød det, at Ørsted og hans fløj blandt cancelliets deputerede ikke nødvendigvis ville give H.G. Clausen en misbilligelse på baggrund af skomager Lars Jensens klage over Clausens tilsidesættelse af Kirkeritualets dåbsformular. Stemanns fløj ønskede derimod en irettesættelse af Clausen ud fra reskriptet fra 1828, der krævede en bogstavelig overholdelse af Kirkeritualet. Imidlertid ønskede Ørstedfløjen at lempe reskript af 12. august 1828, ved at hver klagesag i fremtiden skulle afgøres individuelt ud fra en åndelig fortolkning af præstedens liturgiforpligtelse, der samtidig ikke ændrede på de foreskrevne formularers tros lærdomme. I kongens resolution af 22. april 1834 var der tale om et kompromis mel-

54 Ørsted 1851-1857, bd. 3, s. 177.

lem kancelliets to fløje. Ørsted fik gennemført en lempelse af reskriptet fra 1828, mens Stemanns mindretalsfløj i resolutionen fik gennemført, at stiftsprovst Clausen inkasserede en kongelig misbilligelse på grund af hans dåbsforandring ved skomager Lars Jensens barns dåb, ligesom man fik gennemført, at præstestanden kun blev spurgt om det tilrådelige i en eventuel revidering af Kirkeritualet, hvorefter en kommission med de tre ovennævnte medlemmer eventuelt skulle nedsættes. Skomager Lars Jensens ansøgning om en ny dåb af sit barn blev afvist af begge fløje, da H.G. Clausen havde døbt barnet i den treenige Guds navn. Der blev udsendt et kancellicirkulære af 26. april 1834, hvor J.P. Mynster skulle spørge gejstligheden om det tilrådelige i en revision af Kirkeritualet.⁵⁵ Ørsteds indsats var i denne sag en opblødning af den bogstavelige fortolkning af præstedens formulering om forpligtelsen på kirkens liturgiske forskrifter. Retsreglen måtte tilpasses den praktiske virkelighed, at præster over hele landet tillempede de gamle 1600-tals formuleringer i Kirkeritualet.⁵⁶

Biskop Mynster spurgte – gennem biskopperne – gejstligheden over hele landet om det nødvendige i en ritualrevision, og på baggrund af de mange præsters svar nåede han i 1836 frem til i sin betænkning til kancelliet, at der var et behov for en nænsom revision af Kirkeritualet. Herefter fulgte behandlingen i Danske Kancelli, som resulterede i forestilling til kongen af 31. maj 1837, hvor Stemann og Ørsted stadig var uenige om den videre fremgangsmåde i ritualsagen. Stemanns fløj, der nu kun bestod af Bentzen, henholdt sig til kongens resolution fra 22. april 1834 og indstillede, at de indkomne betænkninger fra landets gejstlighed skulle vurderes af en ritualkommission bestående af biskop Mynster, professor Kolderup-Rosenvinge og professor C. Th. Engelstoft. Ørsted – nu støttet af Lassen, dernæst af Lange og Hansen – foretrak, at Mynster alene forestod revisionen ud fra de indkomne betænkninger, men ønskede kongen en kommission, da ville man have Mynster til at bestemme kommissionens sammensætning. Kollegiets flertal med Ørsted i spidsen indrømmede, at dette ikke stemte med den tidligere kongelige resolution om kommissionens sammensætning, men de fandt det ”for Øieblikket [...] særdeles vanskeligt at bringe en passende Sammensætning af en Commission til veie”.⁵⁷

55 Rigsarkivet, Ra. Nr. H.22. Det kgl. danske Kancelli. Udtagen sag af brevsager 1800-1848. ”Ritualsagen”. Bilag til Kancelliskrivelse (23/1-1840) ang. Trykningen af Udkastet til et nyt Kirkeritual m.v. Heri sag nr. 299/1840-brevbog. Koch 1896, s. 56f., 101f. Glædemark 1948, s. 59ff. Endvidere Johs. Pedersen: ”Om djævelsforsagelsen ved dåben, Jac. Chr. Lindberg mod H.G. Clausen”, *Dansk teologisk Tidsskrift* 19 (1956), s. 93ff., 106ff.

56 Rasmussen 2021, s. 25-29.

57 Rigsarkivet, Ra. Nr. H.22. Det kgl. danske Kancelli. Udtagen sag af brevsager 1800-1848. ”Ritualsagen”. Bilag til Kancelliskrivelse (23/1-1840) ang. Trykkin-

Biskop Jakob Peter Mynster (1775-1854). Embedsmand og biskop i Sjællands Stift. Mynster samarbejdede ofte med regeringens jurist A.S. Ørsted i administrationen af kirkelovene. Litografi af Asmus Kaufmann, 1843, efter C.A. Jensens maleri, 1833. Efter foto: SMK Open.

Disse bemærkninger antydede, at der var en risiko for, at en ritualkommission kunne strides indbyrdes og fastlåse situationen. Det ville indskrænke kancelliets handlefrihed og skabe bred utilfredshed. Derfor foretrak Ørsted en moderat som Mynster, der bedre kunne orientere sig til alle sider, og kancelliets Ørstedfløj derved bedre kunne kontrollere en friere udvikling i nye ritualforslag. I virkeligheden berøede det på, at Ørsted og Mynster samarbejdede og talte sammen i denne sag, og derved prøvede de at styre udviklingen.

I sin resolution af 22. juli 1837 valgte Frederik 6. at følge Ørsteds

gen af Udkastet til et nyt Kirkeritual m.v. Heri sag nr. 299/1840-brevbog.

flertalsfløj. Ovenikøbet skulle det stå Mynster ganske frit, hvem han ville rådføre sig med og bruge som medarbejdere. Dette blev udtrykt i skrivelse fra kancelliet til Mynster af 25. juli 1837.⁵⁸ Mynster udarbejdede på to år et forslag til revision af ritualet, som den næste konge, Christian 8. dog ikke turde gennemføre pga. splid i kirken. Både H.N. Clausens moderne fløj med ønsket om mange ændringer, og N.F.S. Grundtvigs fløj af gammeldagstroende, der ville bevare Kirkeritualets formularer ved kirkelige handlinger, gik imod Mynsters kompromissøgende forslag, som havde bred opbakning i præstestanden.⁵⁹

Det praktiske sammenhæng mellem liv og retslære: Baptistsagen i Danske Kancelli

Danske Kancellis deputerede havde også heftige diskussioner i sagen om baptisternes frihed i de danske riger. Sagens enkeltheder skal ikke gennemgås her, men uenigheden mellem Ørsted og Stemann fortsatte i denne sag.⁶⁰ Ørsted var direkte positiv overfor baptisternes ønske om trosfrihed i sin erklæring, formentlig fra februar 1842 (udat.), som skulle vedlægges kancelliets forestilling i sagen. Således skulle alle døbte baptister – efter ”Baptisternes Skik” – have tilladelse hos sognepræsterne til overalt i landet at måtte forsamles til ”Andagtsøvelse”. Ovenikøbet omtalte Ørsted, at der ved disse andagter skulle gives tilladelse til at nyde nadveren efter baptisternes ”antagne Skik”, dvs. efter et særligt ritual og ved brug af usyret brød. Dernæst foreslog Ørsted, at når begge forældre tilhørte en baptistmenighed, skulle der ved anmeldelse hos sognepræsten (ministerialbogsføreren) gives en tilladelse til ”at udsætte deres Børns Daab” indtil barnets 14. år, hvorefter forældrene selv kunne døbe med ”Neddüppelse i Vandet, dog kun i deres Badehus eller andet beqvemt Sted”. Forældrene havde pligt til at ”sørge for deres Børns Underviisning i Christendommen”. Endelig var Ørsted ganske streng overfor baptisterne, når det drejede sig om, at baptistmenighederne skulle holde sig fra al ”Proselytmageri”, og han truede med, at skete der missionsvirksomhed her i landet ”vilde de forspilde den dem indrømmede Frihed”.⁶¹

58 Sst.

59 Udførlig beskrivelse af ritualsagen: Rasmussen 1999, s. 145-172; Rasmussen 2021, s. 17-59.

60 Rasmussen 2009, s. 169-194; jf. den offentlige debat, s. 173-177.

61 Baptistsagens behandling forud for udstedelsen af kancelliplakat af 27. dec. 1842: Rigsarkivet, Ra. Nr. H.6-32/33. Det kgl. danske Kancelli. Forestillinger 1800-1848. Forestilling af 3. marts 1841 til kongen – mikrofilm nr. 58595: nr. 115; Rigsarkivet, Ra. Nr. H.12. Det kgl. danske Kancelli. Registrantsager 1800-1848. Bilag til Kancelliplakat af 1842. 27. Dec. angaaende den baptistiske Sekt i Danmark. Heri udtagen sag nr. 1074/1842 – mikrofilm nr. 58744: nr. 475ff. En del af det originale kildemateriale findes tilsyneladende ikke. Derfor henvisning

Regeringen udstedte en kancelliplakat den 27. december 1842, dvs. en offentliggørelse af kongens resolution i sagen. Plakaten fremhævede konventikelforordningen af 1741, hvor baptistiske lægprædikanter fik mulighed for med sognepræstens tilladelse at holde forsamlinger overalt i landet. Men stadig gjaldt dåbsforordningen af 30. maj 1828 om dåb, der havde følgende bestemmelse:

”Børn, der fødes fra 1. Mart. til 1. Sept., begge inclusive, skulle døbes inden 8 Uger efter Fødselen; hvorimod det tillades Forældre at udsætte Daaben af de Børn, som fødes i den øvrige Tid af Aaret, til den først paafølgende Mai Maanedes Udgang”.

I de følgende år betød denne bestemmelse tvangsdåb af flere baptistbørn. Det medførte en voldsom debat og krav om religionstolerance, især fremført af teologerne H.N. Clausen og N.F.S. Grundtvig.

Ørsted var senere i sine erindringer utilfreds med, at behandlingen af baptistplakaten var sket, mens han ikke var til stede i statsrådet i 1842. Han ville have talt imod reglen om dåb af baptisternes spædbørn. Årsagen til hans fravær var forhandlingerne i Viborg Stænderforsamling.⁶² I forbindelse med tilblivelsen af baptistplakaten fra december 1842 ønskede Mynster – dengang støttet af kongen – at alle spædbørn skulle døbes, men Ørsted mente allerede i forestillingen fra marts 1842, at ”[n]aar begge Forældre hørte til Sekten, vilde [han] lade Børnene ligge udøbte, og han vilde give dem frit Opholdssted og Gudsdyrkelse, men formene dem at gøre Proselyter”.⁶³ Dette synspunkt om at fraråde spædbarnsdåb stod Ørsted ganske alene med.

De deputerede i Danske Kancellis kollegium var ikke enig med Ørsted, der i de følgende år fortsat fastholdt, at baptistplakatens §3 om tvungen barnedåb blev ophævet. I 1846 foreslog Ørsted yderligere, at denne paragraf skulle ophæves med tilbagevirkende kraft, så sagerne mod den grundtvigske sognepræst P.C. Kierkegaard og andre, der tjenstligt havde nægtet at udføre tvangsdåb, kunne bortfalde. Ørsted fortsatte altså med at fremhæve sin oprindelige opfattelse i kancelliets interne diskussioner. Hans forudsætning var, at en ophævelse af tvungen barnedåb skulle ske samtidig med, at kancelliet indskærpede forbuddet mod ”Proselytmageri”, som stod

til mikrofilm vedr. begge pakker. Endvidere Rasmussen 2009, s. 180-186.

62 Ørsted 1851-1857, bd. 3, s. 177.

63 Rigsarkivet, Ra. Nr. H.6-32/33. Det kgl. danske Kancelli. Forestillinger 1800-1848. Forestilling af 3. marts 1841 til kongen – mikrofilm nr. 58595: nr. 115. Rigsarkivet, Ra. Nr. H.12. Det kgl. danske Kancelli. Registrantsager 1800-1848. Bilag til Kancelliplakat af 1842. 27. Dec. angaaende den baptistiske Sekt i Danmark. Heri udtagen sag nr. 1074/1842 – mikrofilm nr. 58744: nr. 475ff.

at læse i plakaten §4. Ørsteds hovedargument var, at barnedåb forudsatte barnets kristne opdragelse, men det faldt til jorden, hvis baptistforældrene var imod, og derved ville barnet alligevel ikke få den rette oplæring. Men netop set i lyset af dette argument svarede Mynster i en betænkning, refereret i forestilling af 27. maj 1846, at baptisternes børn blev døbt ”i det Haab, at [de] ved Optagelsen i Kirken” kunne påvirkes til ”den rette christelige Tro” – ”hvori- mod al Indvirkning paa [Barnet] vilde tabes, hvis man straks opgav [Barnedaaben]”.⁶⁴

Den interne debat i Danske Kancelli fortsatte – med biskop Mynster på sidelinjen. Statsminister Stemann og kancellichef Benzon ønskede, at baptistplakatens barnedåb af baptisternes børn fortsat skulle gælde, men de ville dog på ny indhente en erklæring fra pastor P.C. Kierkegaard (Pedersborg Sogn) med flere. Det skyldtes, at biskop J.P. Mynster i betænkning fra marts 1847, havde foreslået i første omgang at give bødestraf til de pågældende præster, hvis nægtelse af tvangsdåb kunne ende med afskedigelse. De deputerede, konferensråd Lange og konferensråd Holm, ville heller ikke ophæve baptistplakatens krav om barnedåb, men ville tage stilling til indkomne ansøgninger om fritagelse fra barnedåb, og således søgte de at ordne problemet ad administrativ vej. Konferensråd Holm støttede især Mynster i det synspunkt, at det var højest betænkeligt og uansvarligt ”at indrømme Baptisterne at lade Børn henligge Udøbte”. Dette synspunkt var også kongens.⁶⁵

Således var Ørsteds position i 1846-1847, at alle deputerede i kancelliet og biskop Mynster ikke fulgte ham i ønsket om at ophæve tvangsdåben. Ørsted fortsatte kampen, men han var dog i sin indstilling til kongen fra 1. juli 1847 enig med Mynster i, at baptisternes frihed ikke skulle gælde overalt inden for rigets grænser, når statens kirkelove, særlig konventikelpakaten af 1741 og dåbsforordningen af 1828, samtidig skulle overholdes. Ørsted tilsluttede sig endvidere Mynsters forslag om ”at give Baptisterne samme Friheder i Kjøbenhavn som i Fredericia”, og han antog, ”at den Tilladelse, som er given dem til i [Fredericia] at optage nye Medlemmer [...] vilde blive af en ganske anden Betydning, når den blev udvidet til Kjøbenhavn”. Der var således i forslaget tale om en kraftig geografisk udvidelse af baptisternes religiøse frihed, og dette kompromis mellem Ørsted og

64 Danske Kancellis forestilling til kongen af 27. maj 1846, se L. Koch: ”Baptistsagen i Aarene 1844-47”, *Kirkehistoriske Samlinger* 3/V (1884-1886), s. 437ff.

65 Forestilling til kongen af 27. maj 1846, se Koch 1884-1886, s. 437ff. Jf. F. Elle Jensen: ”De hellige Brødre. En baptistisk sekt”, *Kirkehistoriske Samlinger* 6/VI (1950), s. 424ff., 428ff. B. Kornerup: ”J.P. Mynster og ’De hellige Brødre’”, *Kirkehistoriske Samlinger*, 6/VI (1950), s. 444ff. *Kong Christian VIII.s dagbøger og optegnelser*, red. af A. Monrad Møller m.fl., bd. IV, 1. del, København 1995, s. 300; jf. s. 264-265.

Mynster må man formode, at de havde afstemt i forvejen.⁶⁶

Kongens kurs i baptistsagen havde været vaklende i 1840'erne, men det skyldtes ikke mindst, at Danske Kancellis deputerede havde været temmelig uenige med A.S. Ørsted. Stædigt havde Ørsted fastholdt sin position, senest i Ørsteds indstilling til kongen af 1. juli 1847. Baptistplakatens krav om barnedåb skulle ifølge ham bortfalde, bl.a. så sagerne mod præster, som nægtede at udføre tvangsdaåb kunne ophæves. Dette spørgsmål blev ikke løst, før enevælden blev ophævet med systemskiftet i 1848-1849.

Ørsted som politiker

Ørsted deltog i grundlovsforhandlingerne om en ny grundlov i 1848-1849, men det demokratiske element var noget fremmed for hans livs-virke. Således bedømte Poul Bagge i sin artikel "Ørsted som politiker". Ørsted tog ordet 385 gange i Den grundlovgivende Rigsforsamling, omstændeligt og docerende. Angående kirke- og religionsparagrafferne i grundloven deltog han i debatten, især om religionsfriheden, hvor han sammen med Mynster ønskede visse grænser med hensyn til den offentlige orden. Ørsted gik også ind for, at alle grundlovens løfteparagraffer skulle udgå, herunder løftet om en kirkeforfatning og en lov for andre trossamfund (§80 og §83). Det var Ørsteds opfattelse, at disse løfter og andre bestemmelser om borgerlige rettigheder bandt fremtidige love, hvilket kunne hæmme Rigsdagens lovarbejde. Han var imod almindelig valgret, og hans eget forslag til Rigsdagens sammensætning blev forkastet med stort flertal. Det handlede om valgret til husmænd og beskyttende regler for købstæder i folketing samt kirkens, universitets og højesterets repræsentation med 10 akademikere, valgt til lands-ting. Ørsted fik dog held til at få forkastet forslag til grundloven om domstolenes påkendelse af spørgsmål vedrørende øvrighedsmyndigheds grænser, fordi den ville sætte domstolene over regeringen. Alt i alt satte han få aftryk i *Grundloven af 1849*, selvom han var en af de mest talende på Rigsforsamlingen, og han undlod – ligesom Grundtvig og Mynster – at stemme ved den endelige vedtagelse af *Grundloven af 1849*. Han blev af Poul Bagge ikke betragtet som nogen stor politiker.⁶⁷

66 Rasmussen 1999, s. 183ff. (citater). Rigsarkivet, Ra. H. 26, Det kgl. Kancelli, 1. dept., 1800-1848. 1847: Bilag til Kancelliskr. af 1847, 16. Febr. Angaaende Forandring af kgl. Resolution af 1842, 23. dec. ang. Baptisterne: Kongens resolution af 30/1-1847 og A.S. Ørsteds indstilling af 1/7-1847; Brevsag nr. 665/1847 vedrørende Mynsters betænkning af 16. marts 1847, der også findes i koncept: Rigsarkivet, Ra. B.5-534. Sjællands Stifts Bispeembede. Udtagne sager vedr. baptistsagen. 1840-48. Endvidere Jørgensen 1957, s. 199f., jf. s. 78.

67 Poul Bagge i: Tamm 1980, s. 143ff.; jf. 139ff. Samme opfattelse har Claus Bjørn: *Kampen om Grundloven*, København 1999: "Ørsted repræsenterede i forsamlingen det yderste, men akademiske eller urbane, højre" (s. 43). Glædemark 1948, s.

I Lisbet Christoffersens og Niels Henrik Gregersens artikel "Shaping the Danish people's church in the context of freedom of religion" tillægges Ørsteds holdninger på Rigsforsamlingen stor betydning for formningen af folkekirken og religionsfriheden,⁶⁸ men han fik ifølge Bagge ikke megen indflydelse på paragraffernes formulering i *Grundloven af 1849*. Med andre ord havde Ørsted personligt ikke held til at omsætte sine holdninger til praktisk kirkepolitik, sådan som det havde været tilfældet under enevælden, og som det er vist i denne artikel.⁶⁹ Eksempelvis ønskede Ørsted i grundlovens §3⁷⁰ (nuværende §4) en folkekirke defineret konfessionelt ud fra Den augsburgske Bekendelse af 1530, hvilket blev afslået af Rigsforsamlingen. Tilsvarende afvisning skete med Grundtvigs modsatte forslag om, at folkekirken alene skulle være en flertalskirke uden nogen bestemt konfessionel identitet. Christoffersen og Gregersen understreger videre, at for Grundtvig var religionsfriheden i *Grundloven af 1849*, §81 (nuværende §67), en grundlæggende rettighed, og alle de øvrige kirke- og religionsparagraffer skulle tage udgangspunkt i denne paragraf, mens religionsfriheden for Ørsted alene omhandlede de øvrige trossamfunds religionsfrihed i landet. Når Ørsted således forstod religionsfriheden i grundloven i lyset af andre trossamfunds frihed, krævede friheden efter Ørsteds opfattelse en begrænsning med hensyn til den offentlige orden.⁷¹

Allerhelst ville han have paragraffen om religionsfrihed hægtet af grundloven, for denne paragraf var ikke særlig anvendelig, fordi den manglede at præcisere "Omfanget af Religionsfriheden", og dette kunne passende defineres i løfteparagraffen om en lov for andre trossamfund (§83, nuværende §69). Denne løfteparagraf og den anden om folkekirkens kirkeforfatning og forhold (§80, nuværende §66), der begge af Rigsforsamlingens grundlovskomite var tilføjet regeringens grundlovsudkast, foreslog Ørsted derfor formuleret som en tilføjelse under §3 om statens støtte til den evangelisk-lutherske folkekirke. Hans ønske var, at der kun skulle være én samlet paragraf for hele afsnit VII om grundlovens religions- og kirkeparagraffer. Ørsteds gennemgribende ændringsforslag afviste Rigsforsamlingen med et stort flertal, og grundlovskomiteens indstilling og formu-

226-34, 242. Jf. P. Bagge: "Akademikerne i dansk politik i det 19. århundrede", *Historisk Tidsskrift* 12/4 (1970), s. 430f.

68 Modéer og Vogt 2020, s. 206-241.

69 Det var grundlovskomiteens selvstændige stilling og forslag til religions- og kirkeparagraffer, der dominerede den kirkepolitiske dagsorden, se J. Rasmussen: "Grundlovskomiteens indflydelse på kirke- og religionsparagrafferne i Grundloven af 1849", *Kirkehist. Saml.* 2013, s. 121-165.

70 Sst., s. 125-127, med synoptisk opstilling af kirke- og religionsparagrafferne under grundlovsforhandlingerne.

71 Modéer og Vogt 2020, s. 226-231.

ringer til hovedparten af paragrafferne i grundlovens afsnit VII blev stort set vedtaget. Det var altså ikke Ørsteds juridiske holdninger og indsats, der blev afgørende. Kun formuleringen af religionsfrihedens begrænsning fik han indirekte indflydelse på.⁷²

Ørsted havde i artiklen ”Er Staten berettiget til at give Love og giøre offentlige Foranstaltninger til Religionens Fremme?” (1807/1815) været inde på denne begrænsning af religionsfriheden, selvom han gik ind for religionstolerance,⁷³ og hans overvejelser fremkom allerede i centraladministrationens behandling af kirketugtssagen i 1837. Der går således vigtige spor tilbage til enevældens kirkepolitiske proces, hvor Ørsted i Danske Kancelli formulerede den nedsatte kommissions skrivelse af 21. februar 1837 til biskopperne i anledning af spørgsmålet om genoplivelse af kirketugten. I skrivelsen legede Ørsted med tanken om indførelse af religionsfrihed med den begrænsning, ”at Intet læres eller foretages, som ligefrem strider mod Sædelighed og den Borgerlige Orden”.⁷⁴ Således næsten den samme formulering som i grundlovens §81 om religionsfrihed. Anledningen var en genindførelse af Danske Løvs kirketugt, hvor det kunne ende med landsforvisning af ubodfærdige i en kristen stat. Derfor kunne det blive konsekvensen for at undgå landsforvisning, at kirken måtte adskilles fra staten som et privat selskab i en stat, hvor der var indført religionsfrihed uden borgerlige følger, og det gik ifølge Ørsted imod enevældens forfatning (*Kongeloven af 1665*). Principielt gik Ørsted ikke ind for en adskillelse, og det gjorde han heller ikke i artiklen om ”den danske Kirkeforfatning” fra 1826 eller i forbindelse med grundlovsfædrenes løfteparagraf om en kirkeforfatning (§80). Der var kontinuitet i Ørsteds holdning.

Christoffersens og Gregersens artikel er ikke mindst i beskrivelsen af grundlovsforhandlingerne koncentreret om modsætningen mellem Grundtvig og Ørsted, men hertil må siges, at modsætningen også inddrog Mynster, der sammen med Ørsted og andre udgjorde ”Højre” i Rigsforsamlingen.⁷⁵ Ørsted og Mynster havde sammen under enevældens slutperiode arbejdet for en rummelig luthersk kirke med religionstolerance. Ørsted fastholdt under grundlovsforhandlingerne, at folkekirken var den offentlige evangelisk-lutherske religion, der skulle

72 Ørsteds opfattelse: *Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen*, 1848-1849, bd. 2: Sp. 2545f., 3030 (Ørsteds ændringsforslag), 3033f., 3039f., 3050 (afstemning vedr. ændringsforslag), 3071f., 3090ff. Jf. note 69.

73 Ørsted 1933, s. 34f.

74 Rigsarkivet, Landsarkivet for Fyn, Fyns bispearkiv, Stiftets almindelige Breve 1837-1838, nr. 489. Rasmussen 2005, s. 254-257, 266-272 (gengivelse af hele citatet, s. 268).

75 N. Neergaard: *Under Junigrundloven*, bd. 1, København 1892 (genoptrykt 1973), s. 376.

læres og praktiseres i landet,⁷⁶ og Mynster havde den samme opfattelse. På spørgsmålet om folkekirkens identitet, ville ikke alene Ørsted, som allerede omtalt, men også Mynster have Den augsburgske Bekendelse tilføjet til Grundlovens §3, og derved fik denne grundlovsparagraf samme konfessionelle binding som i *Kongeloven af 1665*. De formulerede hver sit ændringsforslag, og ingen af forslagene blev vedtaget. Ørsted havde skabt forvirring blandt de deputerede ved at knytte Den augsburgske Bekendelse til udtrykket ”evangelisk-christelig”, mens Mynster brugte ”evangelisk-luthersk”, hvilket var i overensstemmelse med enevældens kirkelove. Mynsters og Ørsteds forslag viste, at de havde samme holdning om at bevare så meget af den gamle lutherske kirke som overhovedet muligt i grundlovsstaten.⁷⁷

Afsluttende bemærkninger

Ørsted stod vagt omkring den sene enevældes religionstolerance. I forbindelse med Roskilde Stænders behandling i 1841 af et forslag om en gejstlig overbestyrelse i Kancelliet for skole og kirke, nævnte han som stænderforsamlingens kongelige kommissarius, at juraen ikke blot var konservativ, men den kunne bevæge sig efter tidens liberale strømninger og udvise takt og skøn. Netop derfor blev han en markant personlighed under den sene enevælde. Grundsynet udtrykte han: ”Retsvidenskaben uddannes og udvikles stedse ved Hjælp af en tro Opfatning af de Livsforhold, hvorpaa Retsbegreberne blive at anvende, og den ægte Retskyndige kan derfor vel behøve et indtrængende og fast Blik i disse Forhold”.⁷⁸

Det var Ørsteds fortjeneste i retsvidenskaben at knytte liv og retslære sammen, som man ikke tidligere havde kendt. Ørsted havde gennem hele sin embedskarriere udviklet denne tankegang og kæmpet for en rummelig kirke, hvilket ofte skete i samarbejde med Mynster. Ørsteds religionstolerance, bl.a. formuleret i artiklen ”Er Staten berettiget til at give Love og giøre offentlige Foranstaltninger til Religionens Fremme?” (1807/1815), fik stor betydning for hans opfattelse af en åndelig tolkning af præstedens forpligtelse på bibel, symbolske bøger og gældende forskrifter, såsom ritualer, og det fik indflydelse på hans håndtering af kirkelove i hans embedsførelse, hvor han ofte indtog et tolerant standpunkt med respekt for samvittighedsfriheden. Det gjaldt, som fremhævet i denne artikel, Ørsteds holdning i Danske Kancellis håndtering af ritualsagen, hvor han ofte havde flertallet af

⁷⁶ Modér og Vogt 2020, s. 227.

⁷⁷ *Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen*, 1848-1849, bd. 2: Sp. 3030-3051, sp. 3050f. (afstemning vedr. ændringsforslag), 3353-3370, især 3368 (endelig behandling og afstemning, oprindelig §2, i færdig form §3 og nuværende §4). Glædemark 1948, s. 233. Jf. Rasmussen 2009, s. 216-235: *Grundtvig og Mynster*, 2023, s. 108-111, 114, 121, 154, 177, 180, 186f., 201f., 205, 227. Se endvidere note 69.

⁷⁸ Jørgensen 1957, s. 216 (citát gengivet). Koch 1896, s. 179.

deputerede på sin side. Ligeledes hans tolerance overfor baptisternes trosfrihed med hans afvisning af tvangsdåb, hvor han stod alene med sin holdning blandt Danske Kancellis deputerede.

I forholdet mellem stat og kirke afviste Ørsted naturretten, som en slags ret, der skulle gælde uden lovgivende organer og uden hævdelse af retsmidler og – som han mente – alene byggede på ”vilkaarlig opstillede Principper”. Derimod ville han gerne tale om en ”naturlig uskreven folkedannet Ret, som de givne Love regner med og forudsætter, f. Eks. naar de opererer med Begreber som sædvanlig Fremgangsmaade eller Uforsvarlighed”. Det drejede sig om den åndelige moralitet, dvs. skøn og takt. Dertil kom kristendommens fundament med udgangspunkt i den enkelte borgers samvittighed og pligtbevidsthed, som skulle forudsættes i enevældens lutherske fællekultur, hvis retsorden skulle kunne fungere i praksis, ikke mindst med henblik på kirkelovens anvendelse. Hele Ørsteds ”Retsbetragtning gennemsyndes af, at de Begreber, Loven anvender, i deres nærmere Udformning, kun kan afgrænses gennem Brug af Skøn og Takt for at faa det rette Forhold frem mellem Reglen og Livet, hvilket er Maalet”.⁷⁹

English Summary

The young jurist and office-holder at the turn of the nineteenth century, A.S. Ørsted, was very interested in I. Kant's moral law. Gradually, he reached the conclusion that separates Kant's moral law from an objective judicial system. The individual's moral conscience was the subjective basis for the judicial system. A.S. Ørsted built on contemporary ideas of moral and religious traditions. Looking ahead of a rigidly doctrinal approach, he would watch for the teachings of everyday life. Jurisprudence gains from Ørsted's merits as the link between life and the legal system became a basic principle for A.S. Ørsted in his legislative work as an official authority of ecclesiastical laws during late absolutism. Ørsted's views on a State Church ensuring broadness was shared by bishop J.P. Mynster. Ørsted's religious tolerance was of great importance for his ideas on a spiritual interpretation of the obligation of pastoral oath on the Bible, on confessions, and on applicable regulations such as rituals. Ørsted's attitude towards the Danish Chancellery's handling of a revision of the ritual case shows his tolerance in religious complaints. It becomes even more visible in his wish to avoid baptize by force of the Baptists' children. Jurisdictional authority should make legal decisions on the background of respect for life in a particular situation and protect and defend every Christian subject. In spiritual religious matters it involved tolerance and freedom of conscience.

⁷⁹ Jørgensen 1957, s. 21, 105f. (citat), 106f. (citat) J. Rasmussen: *Grundtvig og Mynster*, 2023, s. 108-111, 114, 121, 154, 177, 180, 186f., 201f., 205, 227..